

ELEMENTI BOETHIUSOVA DJELA »DE CONSOLATIONE
PHILOSOPHIAE« U KOMEDIJI »VOLPONE« BENA JONSONA

IVO MARDEŠIĆ
Filozofski fakultet u Zadru

UDK: 820.09:929 Jonson
Izvorni znanstveni rad

Primljeno: 1988-02-29

Nasuprot tvrdnjama da je tematika Jonsonove komedije *Volpone* »ne-engleska« autor nastoji pokazati i dokazati da su svi problemi prikazani u toj komediji bili sveopće prisutni u engleskom društvu Jonsonova vremena, a samo djelo bilo je inspirirano stvarnim događajima, osobama ili društvenim kontekstom u najširem smislu. U umjetničkom oblikovanju autorovih preokupacija igrala su određenu ulogu i neka starija filozofska djela koja je Ben Jonson očito poznao (kao što je Boethiusovo djelo *De Consolatione Philosophiae*), a ovaj rad pokušava utvrditi neke relacije između tog djela i Jonsonove komedije *Volpone*.

Insidiator occultus subripuisse fraudibus
gaudet? Vulpeculis exaequetur.

Boethius, *De Consolatione Philosophiae* (334)

U raspravama o drami Bena Jonsona *Volpone*, tom najistaknutijem i najpoznatijem i vjerojatno najvećem dramskom djelu velikog engleskog renesansnog dramatičara, suvremenika Shakespeareova i sveprisutne ličnosti u umjetničkoj sredini elizabetanske Engleske, često nalazimo rezultate vrlo iscrpnih istraživanja koja se odnose na genezu toga dramskog teksta. Naime, problem originalnosti s jedne i preuzimanja gotovih motiva iz ranijih djela, s druge strane, neprestano zaokuplja pažnju proučavalaca Jonsonova opusa. Imajući na umu i specifičan oblik i strukturu komedije *Volpone* postavlja se pitanje u kojoj mjeri to djelo odražava duh i situaciju Jonsonova vremena.

Pisac čije je obrazovanje bilo duboko ukorijenjeno u klasičnim literaturama, u grčkim i latinskim piscima, i koji se time ponosio pa čak i razmetao, a ismijavao one koji tog poznavanja nisu imali (za Shakespearea je rekao da je znao »small Latin and less Greek«, iako ga je usprkos tome smatrao čovjekom »za sva vremena«), svakako je poznao klasična djela koja su mogla u izvjesnom smislu inspirirati i njegovu komediju. Jonson je zacijelo poznao ona djela iz klasične literature u kojima je rimski *captator* pružao više nade budućem nasljedniku nego što je ovaj mogao dobiti, uz djela u kojima je eventualni budući nasljednik znao iskoristiti gramzljivost svojih suparnika u budućem nasljedstvu.¹

¹ Herford & Simpson, *Ben Jonson*, vol. II, »Introduction to 'Volpone'«, Oxford at the Clarendon Press, 1966, str. 50.

S obzirom na mnogobrojnost klasičnih djela s tim motivima teško je utvrditi u kolikoj je mjeri neko od njih utjecalo na Jonsonova *Volponea*, što se pri proučavanju nekih aspekata može i zanemariti, ali u pristupu koji se ovdje primjenjuje predstavlja značajan element. Jonson je mogao biti, i vrlo je vjerojatno da je bio, upoznat s Petroniusovim djelom *Satyricon* u kojem se savjetuje ljudima da će ih, ako budu živjeli u laži, taj put dovesti pravo na izvor bogatstva, a na Jonsona je posebno snažan dojam mogao izazvati izražen stav da u takvoj društvenoj sredini dolazi do potpune zapostavljenosti umjetnosti, odnosno da takvo tlo pogoduje njevoj vulgarizaciji.² *Volpone* se ne događa ni u starom Rimu ni u Londonu nego u Veneciji, pa se Jonsonu zamjeralo da je napustio tematiku svoje neposredne okoline.³ Takve se zamjerke, međutim, ne mogu prihvatiti jer Jonson nikad nije prestao s prikazivanjem londonskog i engleskog života, iako su mu se radnje nekih ranijih djela događale izvan Engleske. Prvobitna verzija njegove komedije *Every Man in his Humour* odigravala se u Italiji, a ne u Engleskoj, kao što je slučaj s drugom verzijom.⁴ Osim toga, u kritičkim raspravama o *Volponeu* nalazimo pokušaje otkrivanja razloga zbog kojih je Jonson smjestio radnju svoje komedije u Veneciju. Postoje indicije za pretpostavke takva Jonsonovog postupka. Naime, Venecija je u to vrijeme predstavljala simbol materijalnog bogatstva i gramzljivosti, pa tako jedan dobar poznavalac Jonsonova djela kaže: "The Venetian setting is indispensable. The city of Venice had long enjoyed a notoriety, well recognized throughout Europe, for corrupt luxury; it is not just any distant Italian city in which an Elizabethan play happens."⁵ Uz Veneciju drugi grad u Italiji poznat po zlu glasu bio je Firenca, posebno zbog toga što je to bio grad Machiavellija (čije su ideje bile i suviše dobro poznate u Engleskoj toga vremena). Ali Venecija, u kojoj je vladalo idolopoklonstvo materijalnoj strani života, ističe se i kod nekih modernih pisaca.⁶

² Ben Jonson, *Volpone, or the Fox*, ed. by David Cook, Methuen, London 1967. "If, however, you belong to that class of cultured men — of — the world who can sustain with ease a life-time of lying, the road you are walking runs right to riches. In that town literature and the arts go utterly unhonoured; eloquence there has no prestige; and those who live the good and simple life find no admirers", str. 47.

³ Herford & Simpson, *Ben Jonson*, vol. II, op. cit. str. 53.

⁴ Ben Jonson, *Volpone, or the Fox*, op. cit., str. 28.

⁵ John J. Enck, *Jonson and the Comic Truth*, The University of Wisconsin Press, 1966, str. 114.

⁶ Mary McCarthy, *Venice Observed*, New York, 1950, str. 50. "A commercial people who lived solely for gain — how could they create a city of fantasy, lovely as a dream or a fairy-tale?... There is no contradiction, once you stop to think what images of beauty arise from fairy tales. They are images of money. Gold, caskets of silver, the miller's daughter spinning gold all night long... A wholly materialist city is nothing but a dream incarnate...".

U raspravama o komediji *Volpone* prisutne su česte spekulacije o razlozima zbog kojih je Jonson izabrao temu o lovcima na nasljedstvo, tim više što taj problem nije bio karakterističan za London njegova vremena, pa je pisac, tvrdi se, ne izabравši temu iz života Londona, propustio jedan od najsigurnijih oslonaca kod kazališne publike. Ali ni takve tvrdnje nemaju prave osnove, jer je u Londonu Jonsonova vremena, osobito za vladavine Jamesa I, bilo situacija koje, kad o njima danas čitamo, podsjećaju na onu u Jonsonovoj komediji. Stoga nije isključeno da je Jonson poznaо i neku konkretnu situaciju, pa i osobu, koja ga je mogla potaknuti da napiše svoju komediju. O Thomasu Suttonu, vrlo istaknutom poslovnom čovjeku Londona toga vremenam, mnogo se pisalo kao o osobi čiji je život mogao biti uzorom za lik Volponea. Tako nailazimo na tvrdnju da »Twas from him that B. Jonson tooke his hint of the fox, and by Seigneur Volpone is meant Sutton«. ⁷ Najveći poznavalac Jonsonovih djela u 19. stoljeću, William Gifford, navodi kako je u svoje vrijeme djelo bilo izvrsno prihvaćeno. No pošto se Jonsonovi neprijatelji nisu mogli pomiriti s porastom njegove popularnosti, a nisu imali razloga da napadaju njegovo djelo, počeli su napadati dramatičarev karakter. A kako je Sutton bio Jonsonov prijatelj i dobročinitelj, tvrdili su da je Jonson prikazao Thomasa Suttona u svjetlu koje ukazuje na negativne osobine autorove. Međutim, iz Giffordovih navoda proizlazi, pa makar implicitno, da je i sam prepoznao u liku Volponea određene relacije s Thomasom Suttonom koji je, prema Giffordu, naslijedio »... a large estate; he was one of the greatest traders of his time, he had agents in every country, and ships on every sea: he had contracts, mines, mills, ploughs ...«. ⁸ Čitajući vrlo temeljitu Suttonovu biografiju nameće se komparacija s Volponeom, često i u najsitnijim detaljima. ⁹ »Impecunious members of noble families, ladies, beggars in the guise of well-wishers to his soul, beggars without disguise one and all closed in upon him — as vultures waiting for the prey«. ¹⁰ Kako je Sutton bio i Jonsonov

⁷ Jesse Franklin Bradley
Joseph Quincy Adams, *The Jonson Allusion-Book*, London 1922, str. 358 (II, 246).

⁸ William Gifford, *The Works of Ben Jonson*, London MDCCCLVI, str. 24.

⁹ Samuel R. Gardiner, *History of England, 1603—1642*, in ten volumes, vol. II (1607—1616), London 1883, str. 83-84. »Such a merchant was Thomas Sutton, one of the class of moneyed men which had risen into importance with the rising prosperity of the country... He had no children to whom to leave his accumulated stores, and consequently his prosperity was looked upon with longing eyes by all who could urge any claim to succeed to a portion of it at his death. An attempt had even been made to induce him to name Prince Charles as his heir... To this proposal Sutton refused steadily to listen«.

¹⁰ Gerald S. Davies, *Charterhouse in London*, Monastery, Mansion, Hospital, School, London 1921, str. 187.

prijatelj nalazili su se razlozi za njegovo razočaranje kad ovaj nakon njegove smrti nije dobio nikakva nasljedstva. Nismo skloni prihvatiti takvu pretpostavku, osobito ako se obrati pažnja na Jonsonov karakter i njegov stav prema materijalnim dobrima, jer, kako kaže Jonsonov poznanik i prijatelj William Drummond of Hawthornden, škotski pjesnik i njegov suvremenik, Jonson je bio »carelesse either to gaine or keep«.¹¹

Ima dakle mnogo razloga za vjerovanje da tematika *Volponea* i nije bila toliko strana engleskoj publici Jonsonova vremena, jer je mnogo sličnih slučajeva bilo poznato u tadašnjem Londonu, kao što saznajemo iz pera prvog Jonsonova biografa, Samuela Hernea. Kad je saznao da se Volpone uspoređuje sa Suttonom, napisao je: »It is probable the poet never intended what they think: for in that age several men were pointed at, and who was the true person, was *then* a matter of doubt«.¹² Problem Jonsonove komedije, dakle, nije ne-engleski i autor je vjerojatno imao dobre razloge da ga dramski oblikuje i prikaže engleskoj publici. Ona mu je, naime, omogućila da istakne one kategorije koje su tipične, gotovo karakteristične, Jonsonove preokupacije — varalica i prevareni, motiv prisutan u gotovo svim njegovim djelima.

U tom kontekstu između varalice i prevarenog značajnu funkciju imaju imena likova koji se uklapaju u širi pojmovni kontekst kakav otkrivamo u engleskoj literaturi i drugim pisanim djelima. Tako je »Volpone« u njima, (osobito u onima iz kraja 16. stoljeća), označavao lukavca, pokvarenjaka i varalicu.¹³ Još jedna asocijacija u vezi s riječju »fox« vezivala se uz Machiavellija, pa se u liku Volponea prepoznavao makijavelist sa svim pripadajućim konotacijama. Takva se tvrdnja potkrepljuje činjenicom što su u kasnijoj engleskoj povijesti neki političari dobijali nadimak »old Volpone« ili »old Fox or Volpone« kad se htjelo istaći da se u svojoj politici služe metodama koje je zagovarao Machiavelli.¹⁴ Volponeov sluga Mosca, lik koji se po mnogim osobinama dade usporediti s parazitima u starijoj grčkoj drami, kod Jonsona poprima dimenzije koje se ne mogu naći u ranijoj drami, kao što su intelektualna rafiniranost, snalažljivost i lukavstvo, odnosno jedan mnogo savršeniji tip sluge od onog koji počinje s Brainwormom u komediji *Every Man in his Humour* i koji se izvrsno uklapa u cjelokupni svijet drame.

¹¹ »Conversation with Drummond«, u Herford & Simpson, *Ben Jonson*, vol. I. op. cit., str. 151

¹² William Gifford, op. cit., str. 24.

¹³ Herford & Simpson, *Ben Jonson*, vol. X, str. 686.

¹⁴ »Volpone, an old fox, an old reinard, and old craftie, slye, subtle companion, sneaking lurking wily deceiver« (Florio, *A Worlde of Wordes*, 1598).

¹⁵ Edward B. Partridge, *The Broken Compass*, Chatto and Windus, London 1958, str. 84—85.

Jonsonova komedija *Volpone* započinje tzv. jutarnjom himnom zlatu, toliko poznatom da je ovdje ne treba posebno citirati. Interpretacije te »himne« mogu biti različite, kao što saznajemo iz kritičkih pristupa i analiza, osobito u 20. stoljeću. Jedno od njih navodi kako »Jonsonian comedy . . . presents, on the social and satiric level, a more or less systematic perversion of those principles commonly felt to be conducive to an ordered and sane society«¹⁵, za što upravo pjesma o zlatu pruža najbolji primjer. Religiozna simbolika i metaforika je očito izazvala zgražanje kod publike i razlikuje se od pjesničkih slika upotrebljenih u prikazu zlata kod nekih drugih renesansnih pisaca (kao što je Držičev *Skup* ili pak Shakespeareov *Timon of Athens*).¹⁶

U Jonsonovoj komediji *Volpone* ekspozicija ima veću strukturalnu ulogu nego kod većine dramskih tekstova njegovih suvremenika i pokazuje da je »avarice common to almost everyone in the upside-down world of this play«.¹⁷ *Volpone*ova jutarnja »himna zlatu«, sa svojom metaforikom u kojoj je zlato svetac, spremište za zlato svetačka raka, kao i mnoge druge usporedbe, daju prikaz pervertiranog svijeta i isto takvih vrijednosti. Čin klanjanja zlatu, koja se ponekad kvalificira kao metafora *Volpone*ova duha, što ona nikako nije, smatra se krajnje nerealističnim.

No ona je bila izvrstan medij da Jonson vanjskim i vidljivim manifestacijama prikaže duhovnu stvarnost glavnog lika, služeći se sredstvima karakterističnim za englesku dramsku književnost koja je Jonsonu prethodila, kao što su bili moraliteti i maskerate.¹⁸ Čini se da bi se ova scena mogla najbolje definirati T.S. Eliotovom sintagmom »objektivnog korelativa« koja je i inače bila prvi put primijenjena u raspravi o elizabetskim dramatičarima, u ovom slučaju o Shakespeareovu *Hamletu*.¹⁹

¹⁵ C. G. T h a y e r , *Ben Jonson*, Studies in the Plays, University of Oklahoma Press, Norman, 1963, str. 54.

¹⁶ Marin D r ž i ć , »*Skup*«, Pet stoljeća hrvatske književnosti, Zagreb 1962, str. 143. »Amor nije amor, zlato je amor: zlato stare-mlade, lijepo-grube, svete-griješne, svjetovne-crkovne pridobiva. Zlatu se sada zlati osli doktoraju, er su zlatni: vas je u njih razum, prtilo, lijepo, bogato, mudro; zlatu se i prvo mjesto dava (I,5)«; William S h a k e s p e a r e , *Timon of Athens*, The Penguin Shakespeare, London 1956;

»...What is here?

Gold? Yellow, glittering, precious gold?

I am no idle votarist«. (IV,3)

¹⁷ C. G. T h a y e r , op. cit., str. 54.

¹⁸ John S. W e l d , »Chrisitan Comedy: 'Volpone'«, *Studies in Philology*, vol. LI, April 1954, no. 2, str. 172—193.

¹⁹ T. S. E l i o t , *Izabrani tekstovi*, »Hamlet«, prev. Milica Mihailović, Beograd 1963, str. 58. Prevodilac »objective correlative« prevodi kao »objektivni korelativ«, ali čini se da je »objektni korelativ« bliži Eliotovu smislu te sintagme.

Ona odražava i unutrašnju slabost čovjeka nesposobnog da se divi bilo čemu što nije materijalno i opipljivo.²⁰ Istovremeno, ona je toliko poetična da smo skloni zanemariti osnovnu temu, pohlepu, koja u toj drami uključuje čulno zadovoljstvo i želju za zgrtanjem materijalnih dobara, pa se kod nekih kritičara smatra da njeni stihovi »transfigure avarice with the glamour of religion and idealism«,²¹ iako bismo se radije složili s onima koji pobijaju takvo mišljenje, tvrdeći upravo suprotno.²² Kao centralni motiv, iako na početku djela, prema njemu su postavljeni u odnos i svi drugi likovi kojima dominira ista strast, i njihova književna obrada pridonosi stvaranju slike pervertiranog svijeta koja je nagoviještena na samom početku.

Jonsonova komedija nosi obilježja prilično različita od ostalih komedija engleske renesansne književnosti. Po motivici, tematici, metaforici, simbolici i drugim osobinama teško se daje uklopiti u opći trend i duh engleske drame. Ne treba zanemariti ni pretpostavke o raznim dosad nespomenutim utjecajima na Jonsona sa strane suvremenih pisaca i filozofa, u Engleskoj i izvan nje. Nema sumnje da je u Jonsonovoj komediji snažno prisutno učenje talijanskog književnika i političara koje je iznosio u svom djelu *Il Principe*. Međutim, u *Volponeu* ćemo lako naći i primjere u kojima se likovi ponašaju upravo suprotno onome što je zagovarao Machiavelli (odnos Volponea prema Corvinovoj ženi, a i sam čin Corvinov u odnosu na Volponea). Ali baš uslijed takve situacije kakvu je prikazuje Jonson vrlo je uvjerljiva tvrdnja, s kojom se rado slažemo, da »Corvino's trading of wife for wealth shows that in the playwright's judgement the Florentine underestimated human greed.«²³

Drugi formativni utjecaj na Bena Jonsona bio je Francis Bacon sa svojim esejima, što je vidljivo u većini Jonsonovih drama (kako komedija tako i tragedija). Osobito je Baconov esej »Of Riches« mogao snažno utjecati na Jonsonovu imaginaciju i kod pisanja komedije *Volpone* (»the ways to enrich are many, and most of them foul«²⁴). Ta se Baconova izjava i inače može uzeti gotovo kao Jonsonova misao vodilja jer se provlači kroz sva njegova dramska djela. Ali dok se kod Francisa Bacona, koji je u svojim djelima izražavao više-manje samo opće tendencije nove građanske klase, osjeća povremeno i stav koji opravdava neke nove oblike bogaćenja, dotle je kod Jonsona svako zgrtanje dobara podvrgnuto strogoj kritici. Usku povezanost između Baconova eseja »Of Riches« i *Volpo-*

²⁰ D. J. Enright, *The Apothecary's Shop*, London, Secker & Warburg, 1957, str. 60.

²¹ Herford & Simpson, *Ben Jonson*, vol. II, str. 58.

²² L. C. Knights, *Drama and Society in the Age of Jonson*, Chatto and Windus, London 1957, str. 202.

²³ Daniel C. Boughner, *The Devil's Disciple*, Ben Jonson's Debt to Machiavelli, New York 1968, str. 118.

²⁴ Francis Bacon, *Essays*, The World's Classics, Oxford University Press, London 1955, str. 146.

nea i gotovo uzročnu povezanost lako je otkriti. »I cannot call *Riches Better... than the baggage of virtue. The Roman word is better, Impedimenta...*« U daljnjem tekstu Bacon naglašava moralnu degeneraciju vezanu uz problem, dakle problem s kojim se nosio i Jonson. Ali ipak Bacon je i zastupnik novoga duha. »Yet, have no abstract friarly contempt of them...«²⁵ Mnogi Jonsonovi stavovi, kako saznajemo iz komentara koji su o njemu davani, iz njegove biografije i drugih izvora, odudaraju od dominantnih stavova 16. i 17. stoljeća, pa ako neki i jesu suvremenici, u njima ćemo, jedva čujno, osjetiti one pozitivne karakteristike srednjovjekovne filozofije i svjetonazora koje su oslabljene i razbijene u vrijeme novih ekonomskih i društvenih datosti u engleskom društvu koje su dosegle vrhunac u drugoj polovici 16. stoljeća.

III

O Jonsonu kao piscu i pjesniku kod kojeg je klasična književnost odigrala vidnu ulogu već je iscrpno pisano. Međutim, o jednom srednjovjekovnom filozofu koji je morao odigrati veliku ulogu na formiranje životnog stava u srednjem vijeku, ali je nedvojbena još uvijek imao utjecaja i u 16. stoljeću na društvenu svijest pa i na umjetničku atmosferu, nije se uopće govorilo ni pisalo. A to se osobito moglo odnositi na Bena Jonsona, koji se »ipak pojavio na pozornici u epohi krize humanizma, kada se rušila nada humanista u slobodan i harmoničan razvoj čovjekove ličnosti, kada je na mjesto feudalnog ugnjetavanja došao ne Rableov 'Telemski manastir', ne 'Utopija' Tome Mora, nego buržoazija sa vladavinom zlata, egoizma i prevare«. ²⁶ To je dakle doba kada »...the age in general may have felt as an uneasy sensation that all was not well« i kada su dramski pisci imali »an astonishing clarity of vision as they looked at the social, spiritual, and psychic problems of the age«. ²⁷ Društveni, politički i ekonomski kontekst Jonsonova vremena, kada se ponekad osjećao i prezir prema suvremenim dostignućima, prethodio je oštroj negaciji puritanskog duha u čijem izvrgavanju ruglu je prednjačio upravo Jonson. ²⁸ I ono što se u vezi s tim odnosi na Shakespearea sasvim se sigurno može primijeniti na Bena Jonsona, iako je njihov umjetnički *procédé* bio različit. ²⁹ U takvoj duhovnoj i umjetničkoj atmosferi,

²⁵ *Ibid.*, str. 145—146. »For as the baggage is to an Army, so is Riches to virtue. It cannot be spared, nor left behind, but it hinders the March; Yea, and the care of it, sometimes, loses or disturbs the Victory: Of great Riches there is no real use, except it be in the Distribution...«

²⁶ *Istorija engleske književnosti*, izd. Akademija nauka SSSR, knjiga I, sveska II, preveli Bisenija Lukić i Miroslav Marković, izd. »Naučna knjiga«, Beograd 1950, str. 74.

²⁷ C. G. Thayer, op. cit., str. 10.

²⁸ Herford & Simpson, *Ben Jonson*, vol. I & II, str. 127.

²⁹ Karl H. Niebyl, »The Economic Basis of Social Life in the Tudor and Stuart Period«, *Zeitschrift für Anglistik und Amerikanistik*, 2, 1971, Heft 2, str. 161. »In Shakespeare's hatred of money and his hope for a cleansing of... society, ...

popraćenju i karakterističnim društvenim previranjima i ekonomskim obratima, ne treba iznenaditi činjenica da se i Ben Jonson vraćao nekim filozofima srednjega vijeka, čija je djela mogao poznavati bilo iz originala bilo iz prijevoda. Radi se o Boethiusu (Anicius Manlius Severinus Boethius) s kraja 5. i početka 6. stoljeća, čiji je filozofski traktat *De Consolatione Philosophiae* bio preveden u Engleskoj već u 9. stoljeću, a onda još nekoliko puta poslije do 16. stoljeća (a naravno i kasnije).³⁰ Da se njegovo djelo smatralo značajnim i aktualnim još i u Jonsonovo doba, pokazuje zanimanje za njega i prijevodi njegovih djela. Jonson je bio jedan od onih književnih stvaralaca koji nisu trebali posezati za prijevodi- ma, jer je mogao čitati klasične autore odnosno djela pisana na latinskom jeziku i u originalu. U *De Consolatione Philosophiae* veliki dio zauzima rasprava (zamišljena, između autora i personificirane Filozofije) o stjecanju, novcu i zlatu, dobru i zlu vezanom uz njih, o moralnim implikacijama bogatstva i siromaštva, dakle o svemu onome što je bila glavna preokupacija Jonsona — dramatičara u njegovu stvaralaštvu. Mnogi su se nazori izneseni u tom djelu na latinskom jeziku mogli uklopiti u Jonsonovu »teoriju humora« u odnosu na komediju *Volpone* da bi u strukturi cjelokupnog djela odigrali značajnu i potrebnu formativnu ulogu. A osnovne postavke te »teorije humora« iznosi Jonson na početku komedije *Every Man out of his Humour*, gdje Asper srednjovjekovnu teoriju o četiri temperamenta pokušava primijeniti općenito na ljudski karakter.

It may, by Metaphore, apply it selfe
Vnto the generall disposition:
As when some one peculiar quality
Doth so possesse a man, that it doth draw
All his affects, his spirits, and his powers,
In their confluxions, all to runne one way,
This may be truly said to be a Humour.

E.M.O.H.H. (After the second sounding).³¹

Kod Jonsona je »humor« pretjerana karakterna osobina koja svojom snagom i dominantnošću zasjenjuje sve ostale. Takva potka kod njegova procesa umjetničkog stvaranja, ta pretjerana karakterna crta postaje istaknutija i mnogo očitija nego kod nekog kompleksnijeg lika ili osobe u svakodnevnom životu. Odnosno, Jonson daje često »teoretske likove... sa samo jednim 'humorom' koji je izvan proporcija cjelokupnog dramskog lika... svijet koji je uveličan u odgovarajućim dimenzijama, tako da

Shakespeare's attitude... (is not) that of a romantic reactionary but rather... that of a visionary who, because of the distance of the future, can see the latter only with diminished sharpness».

³⁰ *The Oxford Companion to English Literature*, OUP, 1962, str. 96 »*De Consolatione Philosophiae*... was translated by King Alfred... (It) was also translated by Chaucer under the title 'Boethius', by Queen Elizabeth, and by others».

³¹ Ben Jonson, »Every Man out of His Humour«, u: Herford & Simpson, *Ben Jonson*, vol. III, 1966.

vidimo uvećanu verziju jednog dijela našeg svakodnevnog doživljaja, te ostajemo zaprepašteni novom vizijom onoga što se svakodnevno događa pred našim očima.«³² Takav postupak umjetnika izvrsno je odgovarao Jonsonovu satiričkom duhu, iako je taj »submission to the author's purpose«³³ rezultirao ponekad izvjesnom neuvjerljivošću ili čak nevjerovatnošću.

Posebno je pažnje vrijedna njegova tehnika kreiranja likova. Bez obzira da li je, i koliko, u tome imao direktan poticaj iz svoje okoline, o čemu smo već pisali, treba istaći da je »njegovo prikazivanje likova... bazirano na individualnom životu oko njega, ne u apstraktnom razmišljanju; njegovi karakteri su živi ljudi viđeni iz posebnog ugla, ne moralne kvalitete pretočene i utjelovljene u ljudsko biće.«³⁴ Budući da su mu komedije u osnovi didaktične, Jonson, poput Sidneya, smatra da je njihov neposredan cilj stvaranje komične situacije pri čemu je smijeh sredstvo, a ne cilj. Da bi udovoljio toj postavci, Jonson prikazuje prije svega one likove koji su svojim cjelokupnim ponašanjem u suprotnosti s njegovim moralnim načelima. Oni koji bi se mogli okvalificirati dobrim ili nedužnim, ako uopće postoje, gotovo su sasvim beživotni i u funkciji su pretežno glavnog zapleta. Utjecaj klasičnih pisaca lako je uočljiv u njegovim djelima, prvenstveno dramskim, ali ne samo grčkih i rimskih autora već i onih koji su kasnije pisali latinskim jezikom.

IV

De Consolatione Philosophiae sadrži obilje ideja, stavova, moralnih načela i moralnih pouka, problema koji su još bili relevantni u Jonsonovo doba (a mnogi su i danas), da vjerujemo da je Jonson u tom djelu mogao naći poticaj za oblikovanje nečega što je već svjesno ili nesvjesno nosio u sebi, tj. da književno uobliči svoje trajne preokupacije. Upravo je nevjerovatna sličnost, i podudarnost, koje prožimaju Boethiusovo i Jonsonovo djelo. Mnogobrojni isti problemi odnose se na mnoge preokupacije Jonsonove prisutne u njegovim dramama ili ostalim djelima (kao što je npr. razgovor s Drummondom ili predgovori nekim komedijama, ili pak neki drugi napisi). Jedna od najčešćih je odnos između moralnih i umjetničkih vrednota. Poznato je koliko je Ben Jonson, u vezi s tim aspektom, bio vrlo aktivno angažiran u poznatoj epizodi »rata kazališta« 1599—1601. Zatim, vrlo je jako prisutan i problem novca-zlata koji kod

³² Ben Jonson, *Valpone*, ed. by David Cook, op. cit., Introduction, str. 22, 25. Prijevod autora.

³³ Douglas Duncan, »A Guide to "The New Inn"«, *Essays in Criticism*, vol. XX, July 1971, no. 3, str. 311—326.

³⁴ Herford & Simpson, *Ben Jonson*, vol. I & II, »Introduction to 'Every Man in his Humour'«, str. 338.

oba autora ima sličan pristup. Kod Boethiusa: »Neque enim idcirco sunt pretiosa quod in tuas venere divitias, sed quoniam pretiosa videbantur, tuis ea divitiis adnumerare maluisti«³⁵ odgovara Jonsonovu odnosu prema novcu i bogatstvu kako je on prisutan u gotovo svim njegovim dramskim djelima. Međutim, podudarnosti između nekih dijelova *De Consolatione Philosophiae* i Jonsonove komedije *Volpone* toliko su očite da je nemoguće ne dovesti ta dva djela u usku povezanost i prvo djelo smatrati inspiracijom autoru da dade konačnu viziju onoga o čemu je već imao jasnu koncepciju i o čemu je našao dovoljno materijala u društvenoj i umjetničkoj sredini u kojoj je živio. Na takav zaključak navodi jedan dio iz *De Consolatione Philosophiae* koji je gotovo *verbatim* onome što nalazimo u komediji *Volpone*.

Insidiator occultus subripuisse fraudibus gaudet?
Vulpeculis exaequetur. (334)

(Potajni varalica veseli se što uspijeva u svojim prijevarama: on je na razini malih lisica — op.p.). Na početku komedije *Volpone* (stihovi 30-32) *Volpone* uzvikuje

... Yet I glory

More in the cunning purchase of my wealth,
Than in the glad possession,...

Valja napomenuti da se taj dio *De Consolatione Philosophiae* (IV) bavi izopačenošću ljudske prirode sa svih mogućih aspekata i Boethius implicira da je ljudskost potpuno izgubljena a pokvarenost postala prevalentna osobina.

»Quare versi in malitiam humanam quoque amisere naturam« (334). Gubljenje humanih osobina prikazano je karakterističnom metaforikom, i Boethius najupečatljivije govori o ljudskim porocima uspoređujući ih s najraznovrsnijim životinjama, najčešće najopasnijih i najgorih. Tako se njegov svijet (ako je to onaj dio koji je poročan) pretvara u svijet životinja.

Avaritia fervet alienarum opum violentus ereptor? Lupi similem dixeris.
Ferox atque iniquus linguam litignus exercet? Cani comparabis. Irae intemperans fremit? Leonis animum gestare credatur...(334)

U komediji *Volpone* Jonson primjenjuje istu tehniku. Gotovo svi likovi imaju životinjske oznake, a oni koji nose imena ptica (Vulture, Corbaccio, Corvino) predstavljaju najgoru vrstu *sui generis*. Tako, prema Boethiusu, onaj koji je odbacio dobrotu prestao je biti čovjekom i pretvara se u zvijer.

Ita fit ut qui probitate deserta homo esse desierit, cum
in divinum condisionem transire non possit, vertatur in beluam. (334)

³⁵ Boethius, *Tractates, De Consolatione Philosophiae*, William Heinemann Ltd., London 1973, str. 204-205. Svi sljedeći citati uzeti su iz tog izdanja, uz naznaku stranice u zagradama.

Ranije spomenuti »dobri« likovi u Jonsonovoj komediji (Bonario, Celia) blijedi su i beživotni, ali i oni, u skladu s filozofskim naučavanjem Boethiusa, imaju svoje mjesto. Oni trebaju pokazati koliko je zlo veliko i uporno, odnosno bez njihova kontrastiranja ne bi se moglo zamisliti kako uopće može egzistirati ono što je nesavršeno.

Quo fit, ut si in quolibet genere imperfectum quid esse videatur, in eo perfectum quoque aliquid esse necesse sit. Etenim perfectione sublata, unde illud quod imperfectum perhibetur exstiterit ne fingi quidem potest. (274)

U vezi s time mogla bi se objasniti beživotnost i epizodnost tih likova u svijetu *Volponea* kojim dominira isključivo zlo, jer »ako u potpunosti eliminiramo savršenost, ne može se ni zamisliti kako ono što se smatra nesavršenim može egzistirati«. Najjača i najočitiija relacija između Bena Jonsona i Boethiusa (mislimo naravno na *Volponea* i *De Consolatione* . . .) u onome je što je Boethius napisao u drugom dijelu svoga traktata, u kojem je prisutna tema koja je i vječna preokupacija Jonsonova: stjecanje i ničim utažena žed za bogatstvom, ono što se može nazvati bitnim za tematiku kojom se bavi *Volpone*.

Nil iam parta videntur,
Sed quaesita vorans saeva rapacitas
lios pandit hiatus.
Quae iam praecipitem frena cupidinem
Certo fine retentent . . . (184)

I ti se navodi podudaraju s onim što je već spomenuto na samom početku komparacije Boethiusova djela i Jonsonove komedije.

Ovo je bilo samo nekoliko usporedbi između stavova izraženih u filozofskom djelu Boethiusa i onih koje je Jonson umjetnički oblikovao u svojoj komediji *Volpone*. Relacija između ta dva djela bilo bi još bezbroj i sve ukazuju na gotovo identične stavove prema problemu materijalne akvizicije koji je Jonson uočio kao jedan od fenomena bitnih za njegovo vrijeme i prostor.

Ipak se na ovome ne završavaju i druge mogućnosti uspostavljanja relacija između dva djela. Tako Boethius može pomoći i u eksplikaciji jednog dijela *Volponea* koji je izazvao i izaziva najrazličitija pitanja i pokušaje odgovora. Što znači u kontekstu *Volponeova* karaktera, ali i u cjelokupnoj strukturi drame, *Volponeov* uzvik nakon izricanja presude kojom se kažnjava na doživotni zatvor:

This is called mortifying of a Fox, (V, 7, 125)

U svom radu »*Volpone: the Mortifying of the Fox*«³⁶ John Creaser daje nekoliko tumačenja *Volponeova* povika: trapljenje tijela kroz apstinenciju

³⁶ John Creaser, »*Volpone: The Mortifying of the Fox*«, *Essays in Criticism*, vol. XXV, July 1975, no. 3, str. 329—356.

ciju, aluzija na pripremanje mesa za jelo, u škotskoj pravnoj terminologiji odricanje od imovine za dobrotvorne, religijske ili javne svrhe. »What is *not* meant by 'mortifying' is 'humiliating', which would be inconsistent with Volpone's masterful contempt...« I dalje: »In making this grimly gay and subtle pun at such a moment, Volpone turns legal defeat into emotional triumph«. Ne treba potcjenjivati i sve te inerpeta-cije jer svaka od njih ima svoje opravdanje u pristupu komediji. No čini se da ćemo i ovdje naći vrlo značajne relacije u kontekstu moralnog učenja i filozofije kako je izražava Boethius. Da ne ulazimo sada u sve premise koje vode Boethiusa na zaključak da

»Feliciores«, inquit, »esse improbos supplicia luentes quam si eos nulla iustitiae poena coerceat. (342)

što je u skladu s njegovim razmišljanjem iznesenim ranije (329), a preuzetim od Platona, kako samo zli ljudi mogu postupati po volji ali nikad ne mogu postići ono što žele. Odnosno, u svojim zadnjim riječima Volpone ne pokazuje samo »emocionalni trijumf« već i određenu mjeru zadovoljstva, i Jonson je tu komponentu njegova lika uspio savršeno istaći.

Nije nam bila svrha dokazivati da je Jonsonova komedija *Volpone* nastala pod dominantnim utjecajem Boethiusova djela *De Consolatione Philosophiae* (kojem, da i to spomenemo, nije do sada definirano pravo mjesto i utjecaj u engleskoj književnosti). Cilj je bio ukazati na kompleksnost društvene zbilje Jonsonova vremena i prostora i poticaja koje je autor mogao dobiti od jednog filozofa, moralista i didaktičara kakav je u biti bio i Ben Jonson.

Ivo MARDEŠIĆ: SOME ELEMENTS OF BOETHIUS' *DE CONSOLATIONE PHILOSOPHIAE* IN BEN JONSON'S COMEDY *VOLPONE*

S u m m a r y

In spite of the opinions that the theme of Ben Jonson's comedy *Volpone* is »un-English« the author tries to show that all the problems dealt with in the comedy are very closely related to the time when Ben Jonson lived. In the same way, the work was inspired by real events, persons and social context. In the literary treatment of Jonson's preoccupations, the author points out, some older philosophical works must have had some influence on him (e.g. Boethius' work *De Consolatione Philosophiae*), and this article tries to establish certain relations between that work and Jonson's comedy *Volpone*.